

פתח דבר

עפר שלח

ב־24 בפברואר 2022 פלשה רוסיה לשטחה של אוקראינה, והציתה מלחמה הנמשכת מזה כבר יותר משנתיים. המחזה שנדמה היה שעבר מן העולם – מלחמה רבתי בין שתי מדינות גדולות, על אדמתה של אירופה – הפך למערכה מתמשכת ועקובה מדם, שסופה אינו נראה לעין. מטבע הדברים, במהלך הזמן תשומת הלב העולמית נדדה למחוזות אחרים, והידיעות על המלחמה נדדו לירכתיים של דיווחי החדשות.

ואולם מלחמת רוסיה – אוקראינה היא הרבה יותר מאשר עימות צבאי גדול בין מדינות על טריטוריה. היא אירוע מגדיר בדברי ימי המאה ה־21; קווי המתאר שלה, כאלה שאופייניים גם למלחמות העבר ואחרים שטרם הכרנו כמותם, עשויים לחזור ולצוץ בכל מלחמה באזורים רבים בעולם. אין מדינה שנוכחה בכך יותר מישראל, שרבים מן המאפיינים של המלחמה ההיא ניכרים בימים אלה במערכה שהיא שקועה בה, בעזה ובחזיתות אחרות.

בחודשים הראשונים של המערכה באוקראינה הירבו לדבר על "שובה של המלחמה הגדולה": אחרי שנים שבהם המאבק בטרור ובארגונים תת־מדינתיים עמד במרכז של תשומת הלב בעולמות הביטחון, חזר למרכז הבמה העימות בין צבאות גדולים. כתוצאה מכך, מתנהל בימים אלה מירוץ חימוש עולמי, לא רק בכלי נשק חדישים כמו טילים היפר־סוניים וכלים בלתי מאויישים, אלא גם בטנקים ומטוסים. אבל המלחמה איננה בגדר חזרה לעבר. נעשה בה שימוש, ראשוני בעוצמתו והיקפו, בכלים של העולם הדיגיטלי – סייבר, מערכי השפעה ותודעה ועוד.

עוד יותר מזה, מלחמת אוקראינה היא העימות הראשון של העולם שאחרי עידן ההגמוניה האמריקנית, שבאה לאחר התמוטטות ברית המועצות וסיום המלחמה הקרה. זהו עולם רב־קוטבי, שבו מתנהל מאבק על הגמוניה וערכים, שאיננו דיכוטומי כמו המלחמה הקרה אלא מרובה פנים וסתירות. הוא דורש ממדינות לנקוט עמדה בעימות המתרחש הרחק מגבולותיהן הפיסיים, כי בעולם גלובלי שכזה הכל משפיע על הכל, ועימות בין צבאות של שתי מדינות על אדמתה של אחת מהן הוא למעשה סוג של מלחמה עולמית, שההחלטות במקומות מרוחקים משפיעות על תוצאותיו לא פחות מן התמרון הדיביזיוני בשטח. הכוחות הפועלים בו אינם רק מדינות וממשלים, אלא מגזר פרטי רב עוצמה. השלכותיהן של סנקציות כלכליות שנוקטות חברות פרטיות משפיעות יותר מאלה של מדינות; אילי הון

וטכנולוגיה מעורבים במלחמה בנקודות קריטיות (כמו התערבותה של חברת סאטלינק של אלון מאסק, שהצילה את רשת התקשורת הלוויינית באוקראינה מול מתקפת הסייבר הרוסית בתחילת המלחמה).

כפי שלומדת ישראל מאז ה־7 באוקטובר 2023, מלחמות שכאלה אינן מסתיימות חזק, מהר, ובאופן אלגנטי. הן עלולות בכל רגע להתפשט לכדי עימות רחב בהרבה. אין בהן "ניצחון מוחלט" ומי שתופס אותן דרך הפריזמה המוגבלת של הפעולה הצבאית עלול לשלם מחיר כבד. לדעת הקהל העולמית יש משקל רב עוצמה מאי פעם, וכך גם ליכולת לייצר קואליציות, כולל כאלה המכילות אינטרסים מנוגדים. במובן זה, התנהלותה של ישראל בחצי השנה הראשונה למלחמת "חרבות ברזל" אינה מעידה כי לקחי אוקראינה (שהתנהלותה של ישראל בהקשר שלה לקתה בצרות אופקים קשה), נלמדו אצלנו.

במהלך השנה שעברה הוכן במכון למחקרי ביטחון לאומי ספר מאמרים, העוסקים בלקחי המלחמה באוקראינה עבור ישראל. ערב חגי תשרי תשפ"ד הוא היה בשלבים אחרונים של הפקה, לקראת פרסום משותף עם הוצאת "ידיעות אחרונות".

ואז אירעו המאורעות הקשים, חסרי התקדים, של ה־7 באוקטובר. תשומת הלב הציבורית, ועבודתם של חוקרי המכון, פנו כולם אל המלחמה שלנו. חלק מן המאמרים שנכתבו הפכו לא רלוונטיים למזכר זה, למרות איכותם: אין טעם בפרסום לקחים לישראל מהמערכה האופרטיבית או המודיעינית המתנהלת במקום אחר, או מחוסנה של המערכת האזרחית באוקראינה, בשעה שאנחנו שקועים בעצמנו מזה חודשים רבים במערכה קשה משלנו, בעצימות שלא ידענו מזה עשרות שנים. יש לקחים רבים שכאלה, אבל מדרך הטבע הם מהווים חלק ממה שאנו מפרסמים על מלחמת "חרבות ברזל" עצמה. כך גם לגבי הלקחים מהתנהלותן של ארה"ב, איראן או ישראל עצמה: יש, כמובן, קווים משותפים בין מה שניתן לומר עליהן ביחס לאוקראינה לבין מה שקורה במזרח התיכון במלחמה האזרחית הנוכחית; אבל גם בהקשר זה, דברים גדולים ותכופים בהרבה קורים כאן, וחוקרי המכון עוסקים בהם באופן שוטף.

המזכר שלפניכם כולל תשעה מאמרים על אספקטים שונים של המערכה באוקראינה, שיש מהם לקחים חשובים לישראל, הראויים לבחינה נפרדת גם בתוך סערת המלחמה הנוכחית באזורנו. חלקם נוגעים לאספקטים של המערכה שבאו לידי ביטוי חריף ומשמעותי יותר באוקראינה (סייבר, המערכה הימית), וחלקם לאספקטים שבהם מה שקרה באוקראינה עשוי לנבא את מה שיקרה אצלנו, אם לא נפיק לקחים מיידיים ונפעל לפיהם (השפעתן של סנקציות כלכליות, עליית כוחם של מוסדות הדין הבינלאומי, חשיבותה של מערכת התודעה

וההשפעה). מאמרים אחרים עוסקים במדיניות האזור, המעורבות באופן עקיף גם במלחמה המתחוללת כאן, ושניתן ללמוד על האינטרסים שלהן ודרכי הפעולה שלהן באופן שיש בו כדי לסייע בגיבוש מדיניות ישראלית ביחס אליהן (מצרים, סוריה, מדינות המפרץ וטורקיה). המאמרים עודכנו והועשרו על ידי מחבריהם סמוך לזמן הפרסום, כדי לכלול בהם תובנות ופרטים עדכניים, גם בהיבט מלחמת "חרבות ברזל".

תודה לד"ר מאיר אלרן, חוקר בכיר במכון, שיזם במקור את כתיבת הספר על המלחמה, ולחוקרי המכון והכותבים האחרים שמאמריהם לא נכללו כאן, מהטעם שהוזכר למעלה. תודה לד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי, ולצוותה על עבודתם המעולה בהוצאת מזכר זה לאור.